

Unele considerațiuni cu privire la filosofia socială a lui Nicolae Bălcescu

Valeriu Capcelea,
doctor habilitat, conf. univ.

În torentul general al culturii filosofice din sec. XIX sunt elaborate un șir de concepții și idei destul de importante. Credem că nu o să greșim dacă o să spunem că în sec. al XIX-lea filosofia socială a devenit o parte componentă a evoluției filosofiei în general, pe motiv că cu cât mai înaltă este treapta dezvoltării sociale, cu atât mai pline de conținut și diverse sunt ideile filosofice cu privire la societate. Totodată, trebuie să constatăm faptul că dezvoltarea generală a filosofiei duce în mod continuu spre anumite schimbări calitative. Astfel, cunoștințele filosofico-sociale care sau acumulat timp de secole și milenii trebuiau să fie interpretate în limitele unui nou nivel al obiectului de studiu al filosofiei sociale. Această etapă a demarat cu sec. XIX, când filosofia socială a făcut un pas hotărâtor în determinarea obiectului său de studiu. Acest progres s-a produs prin concursul unor mari reprezentanți ai filosofiei sociale din acest secol – G. W. F. Hegel, O. Comte, H. Spencer etc. Totuși, trebuie să remarcăm, în această ordine de idei, contribuția deosebită la constituirea filosofiei sociale a marelui reprezentant al filosofiei clasice germane G. W. F. Hegel, care a efectuat o investigație a societății în urma căreia a creat un tablou destul de amplu al existenței sociale, al dialecticii omului și societății. În principiu, nu există nici o problemă socială importantă care nu ar fi fost interpretată de Hegel: structura societății în integritatea ei, munca, proprietatea, morala, familia, societatea civilă, poporul, comunitățile umane, sistemul dificil al administrării sociale, formele de organizare statală, monarhia, raporturile dintre conștiința socială și cea individuală, spiritualitatea socială, procesul istoric mondial și obiectivitatea lui, etapele și zonele istoriei mondiale și individul uman real în legăturile lui multiple și complicate cu societatea, istoria mondială etc. Totodată, un aport considerabil la apariția și dezvoltarea acestui nou domeniu de filosofare l-au avut și gânditorii români N. Bălcescu și A. Xenopol.

Filosofia socială a lui N. Bălcescu este și astăzi destul de actuală pe motiv că conține, ca temeuri ale ei, fără ca acestea să fie singurele hotărâtoare, concepții pe care gânditorul le-a creat pentru a interpreta existența socială în general. Astfel, pentru N. Bălcescu factorul determinant al lumii și al istoriei este Dumnezeu sau Providența. În acest sens, el scria că omenirea „înaintează neîncetat, străbătând orice împiedicare spre ținta arătată de degetul lui Dumnezeu” [1, p. 320]. Cugetătorul român credea, de asemenea, în valoarea de adevăr a ideii „nemuririi sufletului” și a păstrării „personalității omenești și

după moarte” [3, p.79].

În viziunea lui N. Bălcescu istoria este concepută ca viața empirică a oamenilor, ca relațiile ce se constituie între ei, iar formele acestor relații sunt unicele mijloace prin care omul are posibilitatea de a alege între bine și rău. În această ordine de idei, în opinia lui N. Bălcescu, sensul general al istoriei este binele sau progresul neîncetat al omenirii în constituirea unor structuri sociale care să permită ca omenirea să se apropie de „scopul ei final” ca omul să practice în mod nestânjenit binele. Trebuie să remarcăm și faptul că problema ce ține de condiția dezvoltării morale a individului era deosebit de actuală nu numai pentru sec. al XIX-lea, dar este deosebit de stringentă și pentru sec. al XXI-lea, pe motiv, că astăzi trăim într-o vreme când valorile morale sunt profund zdruncinate și, posibil, alterate iremediabil, că existăm într-o societate unde suferă în primul rând valorile morale, într-o epocă de confuzie morală, unde sunt încălcate frecvent normele morale. În viziunea lui N. Bălcescu, statul moral era conceput ca statul politic în care sunt asigurate libertatea poporului și egalitatea în drepturi” [1, p.324], care sunt tratate ca fundamentele existenței sociale, ele fiind identificate cu viața însăși, căci, în opinia lui „unde poporul nu e liber, unde egalitatea nu domnește, acolo nu e viață” [1, p.324].

N. Bălcescu considera că misiunea istoriei constă în apropierea omului de Dumnezeu, prin care el înțelegea apropierea omului de absolut sau de perfecțiune [4, p.14]. În materializarea acestei tendințe filosoful vedea aspirația omenirii de realizare a „principiului subiectiv” fundat pe „dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești”. Prin urmare, N. Bălcescu reieșea din posibilitatea și necesitatea omului de a gândi scopurile sale și de a acționa în vederea realizării lor. Totodată, cugetătorul considera că istoria și oamenii care fac istoria nu sunt instrumente oarbe în mâna lui Dumnezeu. Astfel, N. Bălcescu se manifestă ca un antifatalist menționând: „Dar pentru că este o providență care păstrează ordinea creației și care dirijează faptele omului, prin aceea nu urmează că omul este un instrument orb al fatalității, prin aceea, nu se stinge libera lui voință. Dumnezeu n-a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele din rău, arătându-i și legile prin care să poată povățui în calea binelui și învinge răul, dar el încă l-a înzestrat cu voință, lăsându-l liber în alegerea sa” [4, p.10].

Studiind viziunea lui N. Bălcescu despre om ca ființă rațională și acțională putem conchide că ea este asemănătoare cu cea a marelui nostru înaintaș D. Cantemir. Ca și precursorul său, el a gândit că, din faptul că omul este o ființă rațională care e în stare să urmărească, prin activitate, materializarea scopurilor sale, rezultă că istoria umanității este un proces în continuă dezvoltare. Spre deosebire, însă de D. Cantemir, N. Bălcescu a interpretat procesul dezvoltării societății omenești într-o manieră dialectică asemănătoare cu cea a lui G. W. Hegel. El observa că „Omenirea nu e staționară”, că „înaintează neîncetat, iar dezvoltarea ei se urmează regulat după legile fizice ale progresului” [1, p.326].

Dezvoltarea societății era concepută de marele nostru înaintaș ca una legică, chiar dacă legile au fost prescrise de Dumnezeu, și, în același timp, ca „transformație continuă” [4, p. 14]; ca „mișcare progresivă a omenirii” sau, într-o determinare filosofică generală, ca „dezvoltare a sentimentului și a minții omenești supt toate formele dinlăuntru și din afară, în timp și în spațiu” [4, p.14].

În opinia lui N. Bălcescu, dezvoltarea vieții sociale ca „transformație continuă” nu este o evoluție lentă, după cum nu este nici un fenomen fără cauze de ordin material sau spiritual. Analiza profundă a dezvoltării existenței istorice a umanității l-a condus pe filosoful român spre o concepție dialectică despre dezvoltare și transformare istorică, cu atât mai remarcabilă cu cât el situează cauzele acestora în existența contradicțiilor, a luptei dintre laturile și tendințele contrare ale fenomenelor. Marele merit al lui N. Bălcescu a fost elaborarea unei noi concepții de abordare a problemelor istoriei umanității, care era considerată o armă politică esențială, concepție care reliefa caracterul dialectic al evoluției istorice, punând în valoare ideea de progres social.

În același timp, N. Bălcescu a înțeles că principala caracteristică a evoluției fenomenelor sociale o constituie opoziția dialectică dintre bine și rău, exploatați și exploatați, bogăție și sărăcie, drept și forță, libertate și agresiune, egalitate și privilegiu etc. În această ordine de idei, forța motrice a dezvoltării istorice îl constituie, în concepția lui N. Bălcescu, lupta de clasă. „Istoria omenirii, scria el, nu ne înfățișează decât lupta neconținută a dreptului în contra uzurpatorilor săi, lupta arzătoare care adesea are caracterul unei războaieri”, „luptă fără sfârșit căci se urmează încă în toate timpurile de azi și se va urma când nu va mai fi umbră de tiranie, până când popoarele n-ar fi întregite în drepturile lor și egalitatea n-o domni în bine” [1, p. 324-325]. Prin urmare, gânditorul român a creat concepții care au precedat ideile marxiste.

N. Bălcescu a realizat o deosebire certă între existența unor contradicții cu un caracter general, valabile pentru anumite perioade istorice diferite. Totodată, el considera că forma concretă pe care o iau într-una sau alta din perioadele istorice contradicțiile poartă un caracter particular. Utilizând dialectica lui Hegel, N. Bălcescu considera că contradicțiile posedă un caracter dinamic, ele nu sunt numai sursa dezvoltării, ci și cele care, transformându-se unele în altele, dau sens și natură specifică anumitor epoci sau perioade ale dezvoltării sociale. Spre exemplu, reieșind din concepția de transformare a societății în virtutea luptei dintre contrarii, N. Bălcescu a înțeles istoria societății ca rezultat al activității maselor populare, al luptei lor pentru libertate, dreptate și egalitate. În același timp, N. Bălcescu sublinia, că rolul hotărâtor al maselor derivă atât din poziția lor în activitatea de producție din societate, cât și din patriotismul fierbinte manifestat în înclășările cu forțele străine opresoare.

Caracterul dialectic al teoriei lui N. Bălcescu despre revoluție rezultă din

modalitatea în care el a înțeles cauzele, forțele motrice natura și esența revoluției române din 1848, precum și modalitatea în care a definit raporturile dintre diferite tipuri de revoluții sociale. Analizând în mod detaliat desfășurarea revoluției din 1848 în Țările Române, N. Bălcescu a criticat interpretările denaturate ale acestuia care considera că revoluția română din 1848 a fost nu numai ocazională, ci și determinată de revoluțiile europene, ea fiind un transfer al mișcărilor revoluționare din Occident, o copie a lor, un fenomen care nu a avut suficiente cauze interne. În operele sale, N. Bălcescu s-a pronunțat împotriva unei astfel de interpretări a Revoluției din Țările Române. Pentru a scoate la iveală inconsistența unor astfel de afirmații, N. Bălcescu a cercetat cauzele multiple ale revoluției din 1848 și a sesizat, caracterul obiectiv determinat și primordial al fenomenului revoluționar, exprimat în existența a „optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși” [5, p.307]. El a ajuns la concluzia, conform căreia cauza îndepărtată a revoluției se pierde în zilele veacurilor, așa încât revoluția este o fază, o evoluție istorică naturală, neapărată.

În ceea ce privește înțelegerea factorului subiectiv în cadrul revoluției, este semnificativ faptul că lui N. Bălcescu i s-a datorat înființarea corpului de propagandiști, ca și ideea după care pentru declanșarea și izbânda revoluției este necesară răspândirea ideilor, idealurilor și programului ei și asimilarea lor de către mase. Indiferent de locul în care a izbucnit, revoluția a fost una populară, având un singur erou „poporul”.

Pentru Bălcescu revoluția românească a fost un război național, un război just și sacru, care exprimă o idee civilizatoare care a avut pentru progresul omenirii un rol binefăcător. În dezvoltarea istorică, revoluția este un moment inevitabil, pregătit de evenimente premergătoare, nu ca rezultat al întâmplării sau a unor influențe din afară ci ca o firească încununare a unui proces secular, în acest sens, Bălcescu formulând o teză de inspirație romantică, dar nouă în filosofia socială, considerând că revoluția românească din 1848, n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decât voința întâmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. În opinia lui, revoluția generală a fost ocazia, iar nu cauza revoluției române, pe motiv că cauza ei se pierde în zilele veacului.

În opera lui N. Bălcescu, ideea legii progresului are o pronunțată semnificație politică. Reflectând credința în transformarea inevitabilă a societății spre forme superioare, apare ca o idee capabilă să exercite o influență asupra maselor în lupta politică, întrucât aceasta reprezintă o garanție teoretică a izbândii. Dezvoltarea poporului român nu s-a realizat în mod pacific, ci prin luptă. Astfel, Bălcescu introduce un nou principiu în filosofia română, cel al luptei ca o condiție a progresului uman.

Revoluția din 1848 a fost, în viziunea lui Bălcescu, o fază a revoluției române

în general, care a avut ca obiectiv major „înălțarea plebeianismului la putere”, „integrarea românului, vecinul, șerbul veacului de mijloc în drepturile sale de om, de cetățean și de națione” [3, p.279]. Ca orice fenomen revoluționar care are un trecut și un viitor, viitorul revoluției din 1848, trecutul ei era revoluția din 1821, urma să-l constituie, după reflecția lui N. Bălcescu, atestată de dezvoltarea ulterioară a Țărilor Române, revoluția națională, prin care înțelegea realizarea unității și libertății naționale.

N. Bălcescu era ferm convins că numai prin lupta poporului se poate dobândi independența mult râvnită de poporul român pe motiv că „crearea nației” și „apărarea naționalității” nu pot fi obținute prin „îngenuncherea și ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor”. Ei, conchidea N. Bălcescu, „nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pământului nu dau fără aceia ce smulg popoarele” [5, p. 312].

N. Bălcescu a fost flacăra vie a apărării principiului naționalității și a unității românilor. Totodată, marele nostru înaintaș a înțeles și a încercat să o concepție teoretică a rolului istoric al națiunii în dezvoltarea socială și politică. El a crezut în valoarea contribuției specifice a fiecărui popor la progresul umanității prin dreptate și libertate.

Filosofia socială a lui N. Bălcescu datorită ideilor sale dialectice, progresiste și umaniste este de o incontestabilă eternitate și actualitate. Considerând istoria ca cea dintâi carte a unei națiuni, N. Bălcescu nu s-a mulțumit numai cu afirmații generale despre istorie și știința ei dar, practicând cercetarea istorică propriu-zisă, a dezvoltat și o concepție modernă despre obiectul și metodologia științei istoriei. În această ordine de idei, el este un continuator al moștenirii lui D. Cantemir și a iluminiștilor români, ridicând-o la dimensiuni calitativ superioare, în sensul în care consideră că știința istoriei nu are a se ocupa cu „biografia stăpânilor” - nici cronicării n-au făcut o astfel de istorie - ci cu studiul instituțiilor, industriei, comerțului, al culturii intelectuale și morale, al obiceiurilor și al chipului de viață [2, p. 53].

N. Bălcescu a avut o contribuție importantă la constituirea filosofiei sociale în general și în gândirea românească, în particular: a introdus în studiul vieții sociale economia politică cu recunoașterea implicită a factorului economic ca factor determinant al raporturilor sociale, ceea ce, a adăugat un element dialectic concepției sale istorice. Totuși, consecințele filosofiei sociale a lui nu au putut depăși însă caracterul utopic al statului țărănesc bazat pe organizarea socială a micilor proprietăți, libere și egale.

În ceea ce privește independența în general și a poporului român, în mod special, aceasta în opinia lui N. Bălcescu, este o consecință a ideii de națiune, atât timp cât un popor își păstrează individualitatea, este investit cu dreptul de a trăi liber. Stabilind o ordine ierarhică, filosoful român, fixează raportul de prioritate între problema unității și cea a independenței: pentru el problema

naționalității este mai presus de libertate pentru că libertatea se poate lesne redobândi, când se va pierde, iar naționalitatea nu, iar singura garanție a independenței, în opinia lui, este unitatea națională.

Problema unității naționale și independenței a pus în fața lui Bălcescu problema principiului fundamental al tacticii românești pentru materializarea acestor obiective ale poporului român. Începând cu primele scrieri și până la ultimele, Bălcescu a preconizat ideea căii „prin noi înșine”, „niciodată o națiune nu se poate mântui decât prin sine însuși”, „mântuirea stă în noi”, „românul nu va dobândi îmbunătățirile de care are nevoie... până atunci când, îmbărbătat, el își va sfărâma singur laturile care îl țin legat...”, „românii pricepură în sfârșit că ei se înșală tare așteptând mântuirea de la puterile străine, de vreme ce ținta acestor puteri, cum adesea ș-a dovedit, era ca cu masca de creștinătate și de mântuire, să le aducă o mai strașnică robie”. Principiul „prin noi înșine” era o consecință a ideii poporului, concepția de bază în filosofia socială a lui Bălcescu, idee ce trebuia să aibă o semnificație educativă în conștiința poporului, cultivând credința că doar el își poate rezolva problemele.

Referințe bibliografice:

1. Bălcescu, N. *Trecutul și Presentul*. În: Bălcescu, N. Opere, Vol. I. București: Ed. Academici, 1953. 384 p.
2. Bălcescu, N. *Prospect la Magazin istoric pentru Dacia*. În: Bălcescu, N. Opere, Vol. I. București: Ed. Academici, 1953. 384 p.
3. Bălcescu, N. *Scrisoare către Vasile Alecsandri, din 1 oct. 1847*. În: Bălcescu, N. Opere, Vol. IV. Corespondența. Ediție critică de G. Zane. București: Ed. Academiei, 1964. 659 p.
4. Bălcescu, N. *Românii supt Mihai-Voevod Viteazul*. București: Ed. Minerva, 1970. 455 p.
5. Bălcescu, N. *Mersul revoluției în istoria românilor*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu. București, 1928.